

מעמד הבת בירושה

ראשי פרקים

- א. מבוא – חוסר הרלוונטיות של דיני ירושה
- ב. מקרא – סיפור בנות צלפחד
א. ניתוח פשוטו של מקרא
ב. ניתוח המדרשים
- ג. משנה – בן קודם לבת
א. הפסיקה המקובלת
ב. המשנה המאזנת – קכב:
- ד. גמרא – סוגיה בדף קי עמוד א'
א. ארבעה שיטות לקדימת הבן
ב. שיטת רב פפא – שוויון בין המינים
- ה. סיכום – קריאה לשוויון
א. שוויון באופן כללי בנכסי האב
ב. שוויון בירושה עצמה – כשיטת רב פפא
ג. הו"א ומסקנה. קריאה לקבלת הו"א ושינוי המסקנה.

א. מבוא

התורה היא דרכו של עולם, היא ביטוי של רצון הקב"ה בעולם. הגדולה של התורה היא דווקא בהשפלתה אל פרטי החיים הקטנוניים של האדם. כאשר התורה ניתנה לראשונה לעם ישראל לפני אלפי שנים היא הדריכה אותם בהלכי החיים בהתאם לנורמות הקיימות.

אמנם, כחלק אימננטי מהתורה שבכתב ניתנה גם תורה שבעל פה בסיני שמטרתה להתאים את התורה ודיניה לכל דור ודור ובכך לשמר את נצחיותה של התורה. כל דור וצרכיו הוא הוסיף נדבך בתורה שבעל פה, החל מדור החורבן וכלה בגזירות ומנהגים שנוספו בגלות. כיום אנו עדים לתמורה עצומה בעולם כולו המשפיעה כמובן גם על התפתחותה של התורה שבעל פה. כחלק מכך אנו עדים להתעוררות של שאלות מדיניות וציבוריות אשר לא נידונו מעולם בספרות המוכרת לנו וכך גם הטכנולוגיה מציבה אתגרים לעולם ההלכה.

כחלק מאותם אתגרים אשר המודרנה מציבה אל מול התורה עומדת סוגיית מעמד האישה. אין ספק כי עד לפני כמאה שנה ואף פחות מכך מעמד האישה היה שונה ממעמדה כיום. ניתן להתווכח על העובדות ההיסטוריות אך מכל מקום הנתונים כיום הם שתפקיד הנשים בעולם חשוב ומרכזי. אל מול שינוי זה עומדת ההלכה עם סוגיות רבות אשר היא נדרשת להם והתורה שבעל פה נדרשת לחבר בין

העולמות. כחלק מן האתגר הזה עומדות שאלות כמו קידושי אישה וחזקות כגון 'טב למיטב טן דו מלמיטב ארמלו' וכדו'.

בסוגיית הירושה בה אנו עוסקים עולה שאלה זו בכל תוקפה. מקובל לומר כי התורה לא המציאה את חוקי הירושה ומעשה זה היה נהוג עוד בטרם ניתנה התורה. עדות לכך ניתן למצוא בתורה עצמה שמספרת על סוגיית ירושה בין יעקב לעשיו וכן בין בני יעקב. מעבר לכך ניתן למצוא גם במקורות חיצוניים דיני ירושה אשר קדמו כרונולוגית לתורה. א"כ, התורה אימצה אל תוכה מנהג זה ואף זיקקה אותו כפי שניתן אולי ליטעון. מכל מקום, כחלק מהמקובל בתקופה זה הבנות לא נכללו כלל בין האחים הזכרים במשפחה כך שהמצב היחיד בו הבת הייתה נכללת בירושת אביה הוא במקרה בו היא בת יחידה ללא אחים.

כיום, איננו מכירים אדם אחד שירצה לקיים בממונו את דין הירושה מהתורה. התורה איננה מתאימה למציאות של היום בה אבות רוצים לכלול בירושה גם את בנותיהם. פער זה יוצר נתק חמור בין עולם התורה והמציאות. לומד התורה עלול למצוא עצמו נבוך כאשר מצד אחד הוא שואף לקיים את דיני התורה בעולמו המעשי אולם מן העבר השני דבר זה נוגד את מצפוננו, חינוכו ומוסריותו.

אנו נתחיל במאמר זה את מסענו בתנ"ך כאשר באופן מפתיע כל סוגיית נחלות מופיע רק כרקע לדיון בנושא מעמד האישה בדיני ירושה. נדון במדרשים אשר מתארים את טענת בנות צלפחד ונעמוד על אופייה. בהמשך נסקור אמירות תנאיות, נטען כי ניתן למצוא שם קריאה לשוויוניות. גם בין האמוראים נראה שניתן למצוא שיטות אשר נותנות לבנות מעמד שווה.

האמירה אותה נרצה להציג במאמר זה קוראת ללימוד מחודש של סוגיה זו. אמנם ברור כי להלכה נפסק באופן חד משמעי וכן עולה ממספר מקורות כי הבת איננה יורשת במקום שיש בן. אולם אנו נרצה לטעון כי תפקידה של התורה שבעל פה הוא להתאים את עולם התורה וההלכה אל המציאות הקיימת. לאור זאת ננסה להציג שיטה קוהרנטית אלטרנטיבית העולה מתוך המקורות ואשר נותנת לאישה מעמד שווה בסוגיית הירושה.

ב. מקרא

ניתוח פשוטו של מקרא

כאשר אנו ניגשים ללמוד את סוגיית הירושה אנו מצפים שדיני הנחלה יופיעו בצורה מסודרת בתורה. אמנם באופן מפתיע פרשת נחלות מופיע כבדרך אגב בעקבות פרשת בנות צלפחד. מכאן אני מוכיח את חשיבות נושא הנשים דווקא בדיני ירושה, שהרי כל קיומה של הפרשה באה בעקבות תקדים שבנות צלפחד קבעו. אם כן, כפתיחה למאמר ננסה להבין מהי טענתם של בנות צלפחד כלפי משה, מה הייתה ההוה אמינא של משה ולבסוף מה הייתה המסקנה של הקב"ה.

סיפור הרקע של בנות צלפחד הוא שאביהם מת מסיבות ששמורות במערכת ואין להם אחים. לכאורה במצב שכזה המציאות הייתה שהנחלה עוברת לאחי האב ולשאר קרובי משפחתו. לאמור, הבנות לא היו נחשבות כלל והן לא היו יורשות בשום פנים ואופן. לאור המצב הנתון באות בנות צלפחד אל משה בבקשה לירש את נחלת אביהם. בפשטות הבנות לא באות עם טענה פמיניסטית אלא לטובת אביהם 'מדוע יגרע שם אבינו מתוך משפחתו'. כלומר, הן רצו לשמר את שם אביהם בכך שהן תמשכנה אותו ולא אחי האב.¹

מהעובדה שמשה לא ענה להם ישר אלא העביר את השאלה לקב"ה אנו למדים עד כמה המצב הקיים היה שונה. כלומר, נראה שהמציאות בה הבנות לא היו נחשבות כלל הייתה ברורה וקבועה עד כדי כך שבמקרה בו התעוררה הבעיה של בנות צלפחד משה לא ידע אם מותר לו לשנות את המציאות! כמו כן, אנו מבינים כי אם היו לבנות צלפחד אחים הבעיה כלל לא הייתה מתעוררת והן לא היו פונות אל משה.

1. ויש לשאול לכאורה במה הם מועילות הרי בלאו הכי כפי שאנו מכירים את המשך הסיפור הם התחתנו עם אחרים ובממילא שם אביהם נעלם.

בסופו של דבר נראה על פי פשוטו של מקרא שהקב"ה מקבל את טענת בנות צלפחד במלואה והוא נותן להן נחלה בתוך אחי האב. מעבר לכך נראה כי הדין אשר נקבע לדורות בו בת יחידה יורשת כבן יחיד קבע ממש לאור בקשת בנות צלפחד.

ספרי

הספרי שם בפיהם של בנות צלפחד טענה אידיאולוגית פמניסטית:

ותקרבנה בנות צלפחד, כיון ששמעו בנות צלפחד שהארץ מתחלקת לשבטים לזכרים ולא לנקבות נתקבצו כולן זו על זו ליטול עצה. אמרו לא כרחמי בשר ודם רחמי המקום, בשר ודם רחמיו על הזכרים יותר מן הנקבות, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא רחמיו על הזכרים ועל הנקבות, רחמיו על הכל שנאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו.

ספרי במדבר פיסקא קלג

אמנם יש לומר שאין זה ממש פשט הכתוב² אך מכל מקום הספרי בא לבטא רעיון חשוב. הבנות מבקשות שוויון מלא עם הבנים וכשם שהבנים יורשים כך גם לבנות מגיע. בסופו של המדרש מדגיש הקב"ה כי 'פה תבעו בנות צלפחד' וכי הקב"ה מודה לדבריהם. אם כן, אנו למדים מהמדרש כי יש לגיטימציה לבקשה לשוויון בין המינים.

לסיכום, העולה מלימוד פשט הפסוקים הוא שבתחילה מעמד הבנות היה אפסי והן לא היו יורשות בשום פנים ואופן. החידוש בפרשת צלפחד הוא שבמקרה בו יש רק בנות הנחלה עוברת לרשותם ולא לשאר קרובי אביו. מכל מקום לא ניתן להסיק מפשט הכתוב כי ישנה אפילו הו"א של שוויוניות מלאה. ראינו כי דווקא המדרש טורח לשים בפיהם טענה שוויונית. הדגשנו כי להלכה ואפילו למהלך הפסוקים ברור שזה לא היה בקשתם אך אנו רואים כי בעומק הדבר הספרי מבקש לומר כי יש מקום בתורה לשוויון בין הבנים לבנות.

ג. חשנה

כאשר אנו דנים במקורות התנאיים אנו מתייחסים לשלושה מוקדים. המוקד הראשון נמצא בתחילת פרק שמיני שם בבירור בן קודם לבת. בניגוד לכך בתחילת פרק תשיעי אנו רואים כי דווקא הבת קודמת לבן. ובאמצע נדון במשנה ד' בפרק שמיני שצריכה עיון.

הפסיקה המקובלת

המשנה נקטה עמדה כמעט חד משמעית ביחס בין הבן לבת. אנו רואים כבר במשניות הראשונות של הפרק את הפסיקה החד משמעית שבן קודם לבת.

סדר נחלות כך הוא: איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו - בן קודם לבת וכל

יוצאי ירכו קודמים לבת...

משנה בבא בתרא פרק שמיני משנה ב

---

2. פירושו של הספרי חלש משום שמהשתלשלות הסיפור נראה שטענתם של בנות צלפחד התעוררה כאמור בעקבות העובדה שלא היו להן אחים. אמנם אילו היו להם אחים הפרשה כלל לא הייתה מתעוררת. אבל לפירוש הספרי שטענת הבנות הייתה פמניסטית יש לשאול מדוע דווקא כאן? הרי גם אילו היו להן אחים היה עליהם להתלונן ולבקש נחלה בין הבנים! בנוסף על כך יש להקשות ולומר שגם מה שהם קיבלו זה רק בתנאי שאין בנים אבל אם יש בנים אז הבנות לא מקבלות כלום. וא"כ גם למסקנה לא התקבל שוויון מלא בין הבנים והבנות.

אם כן, אנו רואים שהמשנה מדייקת בפשטות מהפסוקים כי בן קודם לבת וכי במקום שיש בן הבת לא יורשת כלל. אומנם כאשר אנו לומדים את תחילת פרק תשיעי נראה כי יחסה של המשנה אל האישה עבר שינו של מאה שמונים מעלות:

מי שמת והניח בנים ובנות.... הבנות יזונו והבנים ישאלו על הפתחים. אדמון אומר בשביל שאני זכר הפסדתי! ?

שם פרק תשיעי משנה א

אם כן אנו רואים שני קצוות ביחס המשנה אל המינים השונים. כאשר אנו דנים בדיני ירושה גרידא נראה שהבנות מנודות לגמרי והבנים לוקחים את כל הירושה. לעומת זאת כאשר אנו עוברים לדון בדיני מזונות אנו רואים כי הבנות לוקחות הכל ואילו הבנים מושלחים אל הפחים. אמנם צריך להתייחס ליחס האנטייתי הזה אך השאלה היותר חשובה שאני רוצה לדון בה נעוצה דווקא במשנה אחרת:

אחד הבן ואחד הבת בנחלה, אלא שהבן נוטל פי שנים בנכסי האב ואינו נוטל פי שנים בנכסי האם, והבנות נזונות מנכסי האב ואינן נזונות מנכסי האם.

שם פרק שמיני משנה ד

אינני רוצה לדון בהסבר המשנה כולה משום שהיא מנוסחת בצורה קשה מאוד. אני רוצה להתמקד דווקא במשפט הראשון שמשווה בין הבן והבת בנחלה. לאור הצגת המשניות שעשינו היינו מצפים שהשוויון יוצג דווקא בתחום של המזונות ולא בתחום של הנחלה. הרי ראינו במפורש במשנה ב' שבן קודם לבת וא"כ כיצד המשנה יוצרת שוויון בין המינים? ואמנם הגמרא לאור סתירה זו משנה את הנושא של משנה ד' ובמקום לדון ביחס בין הבן לבת היא דנה ביחס בין נכסי האב ונכסי האם.³ עם זאת רצוני לטעון כי רבי ניסח את המשפט כך לא בטעות אלא הוא אכן טען בניגוד גמור למשנה ב' כי יש שוויון בין הבנים לבנות וכי בת יורשת גם במקום שיש בן.⁴

בסיכומי של עניין בעיון במשנה ניתן להוציא שני אמירות, הראשונה נכונה גם למסקנה ואילו השנייה רדיקלית והיא נשארת כהצעה פתוחה. האמירה הנכונה היא כי אם אנו מסתכלים ככלל על יחסה של התורה אל שני המינים ישנו שוויון מלא. אמנם בדיני ירושה התורה נותנת לבן ייתרון על פני הבת. אמנם בדיני מזונות הבנים מחזרים על הפתחים. ואם כך ניתן לומר כי התורה דאגה לכל אחד כפי צרכו, האישה צריכה מזונות – ואת זה היא מקבלת ואילו הגבר מקבל ירושה.

---

3. עיין בבבא בתרא דף קכב עמוד ב'.

4. אני מודע לכך שניתן ליישב את המשנה בדרכים אחרות. מעבר לכך אני מודע לכך שלפי הפרשנות המוצעת קשה ההסבר של המשך המשנה אולם ברור כי הסיפא של המשנה קשה מאוד בלאו הכי ומלכתחילה הוא נוסח בצורה שצריכה עיון. ניתן להסביר את השוויון גם כשוויון חלקי ולא מלא. לדוגמא, הבן והבת שווים בנקודה ששניהם יורשים בנכסי האם אך בנכסי האב לא. לחלופין, הבן והבת שווים בנקודה שאם אין להם אחים והם היורש היחיד הם יורשים הכל וכדו'. פירושים אלו יכולים להתיישב אמנם רצוני לטעון כי בתור הו"א ניתן להבין כך במשנה וכפי שאטען בהמשך המאמר ישנה הו"א לאורך כל הדרך שבן שווה לבת אשר אכן לא התקבלה למסקנה אך היא קיימת.

אמנם עיקר האמירה החשובה למהלך המאמר נעוצה בדיני ירושה עצמו בלא עירוב המזונות. ראינו כי ניתן אולי לפרש את המשנה בצורה שבה גם בדיני הירושה הבת זכאית לירש בנכסי האב כשם שהבן יורש.

ד. גמרא

בן עדיף מבת

הגמרא דנה בשאלה מהיכן אנו יודעים שבן קודם לבת. במהלך הסוגיה ישנן ארבעה הצעות ללימוד הקדימות של הבן. אין ברצוני לדון בכל השיטות אשר לדעתי הינן אזוטריות אלא במחלוקת המרכזית בפרשנות הפסוק 'ובן אין לו'. אביי מפרש את הפסוק בפשטות בקדימות של הבן על הבת בעוד ישנה שיטה של רב פפא שמערערת על עצם הקדימות ובעצם קוראת לשוויוניות:

מנלן (שהבן קודם לבת)? איש כי ימות וגו' טעמא דאין לו בן, הא יש לו בן - בן קודם. אמר ליה רב פפא לאביי, אימא: אי איכא בן - לירות בן, איכא בת - תירות בת... איכא בן ובת - לא האי לירות כוליה ולא האי לירות כוליה אלא כי הדדי לירתו!
תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף קי עמוד א

אם בפרק הקודם קצת נדחקנו בפירוש המשנה כאן אנו רואים שיטה אמוראית שקוראת את הפסוקים בצורה מיוחדת. רב פפא לא אומר את שיטתו כאידיאה מנותקת אלא הוא טוען שזה הפשט בפסוקים.⁵ אמנם בהמשך השקלא וטריא בין רב פפא לאביי עולה כי שיטת אביי התקבלה ואילו רב פפא לא הצליח להסתדר עם הפסוקים. עם זאת, יש לשים לב לעובדה שהגמרא דחתה את רב פפא בכלים טכניים, לאמור, אין לגמרא בעיה מהותית עם הסברה של רב פפא בפרשנות המקומית של הפסוק 'ובן אין לו' אלא שהוא לא מצליח אחר כך להסתדר עם פסוקים אחרים. בסיכומו של דבר, גם בשיטות האמוראים ניתן למצוא שיטה בשלב ההוא אמינא שמשווה בין המינים. מעבר לכך ראינו כי שיטה זו לא נדחתה מבחינה מהותית אלא היא נתקעה בפרשנות פסוק אחר בפרשיה אחרת.

ה. סיכום

עליי להדגיש כי המאמר כולו איננו עסק בשורת המסקנה אלא בתיאוריות אפריוריות. כלומר, להלכה אין חולק כי לבת אין חלק במקום שיש בן. ואכן במאמר התחקינו בקצרה אחר ההבנה הזאת החל מפרשנות הפסוקים ועד לשיטות האמוראים. בשביל להמחיש את האמירה הזאת נסקור כעת גם את פסיקת ההלכה:

סדר נחלות כך היא, מי שמת יירשוהו בניו והם קודמין לכל, והזכרים קודמין לנקבות.
רמב"ם הלכות נחלות פרק א

---

5. אמנם יש מחלוקת שהרשב"ם מביא מהי היה ההו"א ומה החידוש. ניתן לומר שההו"א הייתה שהבת לא יורשת כלל אפילו אם אין לה אחים והמסקנה היא שהיא יורשת אם היא בת יחידה. וניתן לומר ששהו"א הייתה שהיא יורשת עם הבן אמנם לא לבד והפסוק מחדש לנו שהיא יורשת גם אם היא בת יחידה.

אם כן, אנו רואים כי הרמב"ם פוסק חד משמעית שהבן קודם לבת. וכך גם שאר פוסקי ההלכה פוסקים ואין ספק בכך.⁶ אולם דווקא לאור זאת רצוני להדגיש את החידוש שבהצעת. ההלכה החד משמעית על פיה בת לא יורשת כלל במקום הבן איננה מתאימה למציאות של ימינו.

כפי שפתחתי, לתורה שבעל פה יש תפקיד חשוב להתאים את התושב"כ למציאות של ההווה. אמנם בכדי שההתאמה הזאת לא תחשב כרפורמה ח"ו יש לעשות את הדבר בכלים פנים הלכתיים. כלומר, שינוי אשר בועט בתורה שבכתב וממציא הלכה חדשה יש מאין הוא בלתי קביל. אמנם שינוי אשר מוצא שורשים הקיימים בדורות הקודמים הוא קביל. לאמור, אמנם בעבר שיטה זו נשארה כהוא אמינא שלא התקבלה אך כיום בה המציאות זועקת להחזרת התורה לגדר תורת חיים יש לשנות את המסקנה ולקבל את ההוא אמינא.⁷

התורה לא נועדה להיות פולקלור בתוך עולם הישיבות הסגור כי אם אור ונר לרגלי הצועדים במשעולי החיים. נסיים בתקווה כי בימי התחדשות גשמית ובניין הארץ נזכה גם להתחדשות רוחנית ובניין התורה.

---

6. אמנם המגיד משנה מעיר שם על הרמב"ם כי בנכסי האם כן השוו את הבנים והבנות אמנם גם זה לא התקבל בסופו של דבר להלכה.

7. התאמצתי במהלך הלימוד למצוא גם שיטה בהלכה שהשוותה בין המינים אולם לא עלה בידי. קשה לומר שיש לשנות הלכה מפורשת בשו"ע לאור לימוד עיוני בגמרא ובראשונים. אך אולי בכל זאת, כאשר המציאות זועקת וכאמור, ישנם שיטות קדומות שאומרות את הדבר יש מקום להקל ולשנות ממש את פסיקת ההלכה.